РЕЦЕНЗІЯ
кандидата юридичних наук, доцента
Пєсцова Руслана Геннадійовича
на дисертацію Щур Юлії Дмитрівни
«Укладання і розірвання шлюбу в мусульманському праві»,
подану на здобуття наукового ступеня вищої освіти доктора філософії
у галузі знань 08 Право
зі спеціальності 081 Право

Сучасний розвиток правових систем, активізація міжнародної мобільності населення, поширення міжкультурних шлюбів і зростання значення порівняльно-правових досліджень обумовлюють потребу у глибокому науковому осмисленні правових традицій, які функціонують поза межами європейської континентальної моделі права. Особливе місце серед таких правових систем посідає мусульманське право, у межах якого регулювання шлюбно-сімейних відносин зберігає безпосередній зв'язок із релігійно-нормативними приписами шаріату, доктринальними положеннями фікху та сучасним національним законодавством мусульманських держав.

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена тим, що інститут укладання і розірвання шлюбу в мусульманському праві є одним із ключових елементів права особистого статусу. Саме у сфері шлюбу, сім'ї, майнових та особистих немайнових прав подружжя, правового становища жінки і дитини найбільш виразно виявляється специфіка мусульманської правової традиції. Водночас сучасні мусульманські держави здійснюють поступову модернізацію сімейного законодавства, запроваджують державну реєстрацію шлюбу, посилюють судовий контроль за процедурами розірвання шлюбу, розширюють гарантії захисту прав жінки та дитини, що потребує належного теоретико-правового аналізу.

Дисертаційне дослідження Щур Юлії Дмитрівни «Укладання і розірвання шлюбу в мусульманському праві» є актуальним та своєчасним для сучасної юридичної науки, оскільки дає змогу комплексно дослідити правову природу мусульманського шлюбу, його договірні, релігійно-нормативні та

статусоутворюючі ознаки, а також форми, підстави і правові наслідки розірвання шлюбу. Вибір теми є обґрунтованим також з огляду на потреби української науки приватного права, порівняльного правознавства та міжнародного приватного права, зокрема при вирішенні питань визнання і припинення шлюбів з іноземним елементом та захисту прав учасників сімейних правовідносин.

У дисертації обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, розкрито мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, наведено методи наукового пізнання, висвітлено наукову новизну, а також підкреслено науково-теоретичне значення і практичну важливість висновків, одержаних у результаті проведеного дослідження. Достатньо високий ступінь обґрунтованості і достовірності результатів дослідження забезпечено використанням системи загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, зокрема діалектичного, історико-правового, порівняльно-правового, системного, формально-юридичного та структурно-функціонального методів.

Науково-практична актуальність дисертаційного дослідження виявляється у тому, що в роботі всебічно розкрито юридичну природу мусульманського шлюбу як складного правового явища, яке поєднує релігійну санкціонованість, цивільно-договірну форму та статусоутворюючий правовий результат. Дисертанткою обґрунтовано співвідношення шаріату, фікху та національного законодавства у сфері регулювання шлюбно-сімейних відносин, визначено особливості юридичного складу укладення шлюбу, проаналізовано значення махру як обов'язкового майнового елемента шлюбного правовідношення, а також досліджено систему форм розірвання шлюбу у мусульманському праві.

Внеском авторки у розвиток теорії права, сімейного права і порівняльного правознавства є запропоноване у роботі комплексне бачення інституту укладання і розірвання шлюбу в мусульманському праві як багаторівневої нормативної системи, що функціонує на перетині релігійних приписів, доктринальних конструкцій і державного правового регулювання. Заслуговує

на підтримку позиція дисертантки щодо розмежування шаріату як божественно санкціонованої моделі належної поведінки, фікху як доктринальної юриспруденції та національного законодавства як форми державного закріплення відповідних правових положень.

Наукова новизна положень і висновків, сформульованих у дисертації, представлена в достатньому обсязі та обґрунтована доцільними методами і прийомами. У результаті проведеного комплексного дослідження авторкою запропоновано низку положень, що мають суттєве теоретичне і практичне значення для розвитку проблематики мусульманського сімейного права. Зокрема, заслуговують на увагу положення щодо розуміння нікяху як правочину і водночас статусоутворюючого юридичного факту, визначення махру як самостійного майнового елемента шлюбного правовідношення, а також характеристика ідди як перехідного правового режиму після розірвання шлюбу.

Достовірність і обґрунтованість висновків до дисертації підтверджується опрацюванням значної кількості джерел українських та зарубіжних авторів, аналізом положень релігійно-правової доктрини, доктринальних підходів фікху та законодавства окремих мусульманських держав. Висунуті на захист наукові положення, висновки та авторські інтерпретації сучасних процесів модернізації мусульманського сімейного права є достатньо аргументованими, послідовними та базуються на комплексному аналізі теоретичних і нормативних матеріалів.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів для подальшого розвитку української доктрини порівняльного правознавства, сімейного права та міжнародного приватного права. Особливої уваги заслуговують висновки щодо співвідношення традиційних шаріатських конструкцій із сучасними механізмами державного правового регулювання, оскільки саме така модель дозволяє простежити межі допустимої модернізації релігійно-нормативних інститутів без втрати їх правової та культурної ідентичності.

Зважаючи на вищезазначене, слід підкреслити, що здобуті дисертанткою результати мають значення як для теорії, так і для практики. Вони можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях мусульманського права, порівняльного сімейного права, права особистого статусу, а також у навчальному процесі при викладанні дисциплін з теорії права, порівняльного правознавства, сімейного права, міжнародного приватного права та правових систем сучасності. Окремі положення роботи можуть мати значення і для правозастосовної практики у справах, пов'язаних із сімейними правовідносинами з іноземним елементом.

Рецензована робота має чітку структуру та логічний зміст, який послідовно розкривається у кожному розділі. Відповідно до мети дослідження, розроблені авторкою завдання вирішені у повному обсязі, а матеріал узагальнений у висновках. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Така структура є виправданою, оскільки дозволяє послідовно перейти від загальнотеоретичних питань природи мусульманського права до спеціального аналізу правового механізму укладання шлюбу та порядку його розірвання.

Перший розділ «Теоретико-правові засади та еволюція інституту шлюбу в мусульманському праві» присвячено аналізу природи мусульманського права, його джерельної структури, особливостей формування та функціонування, а також співвідношення шаріату, фікху і національного законодавства у сфері регулювання шлюбно-сімейних відносин. Авторкою обґрунтовано, що мусульманське право є цілісною нормативною системою, у межах якої відсутнє класичне для європейської правової традиції розмежування між правом, мораллю та релігією.

У цьому розділі також належним чином розкрито еволюцію інституту шлюбу в мусульманському праві. Дисертанткою показано, що шлюб, або нікях, історично формувався як договірна конструкція, яка водночас має релігійне санкціонування та соціально-статусний характер. Важливим є висновок про те,

що інститут шлюбу в мусульманському праві зберіг безпосередній зв'язок із шаріатськими джерелами навіть в умовах модернізації інших галузей права багатьох мусульманських держав.

Другий розділ «Правовий механізм укладання шлюбу в мусульманському праві» містить комплексний аналіз правової природи мусульманського шлюбу, його юридичного складу, умов дійсності, форми укладення та правових наслідків. Заслуговує на позитивну оцінку висновок авторки про дуальний характер нікяху, який поєднує релігійно-нормативну сутність із цивільно-договірною формою. Такий підхід дозволяє уникнути однобічного розуміння мусульманського шлюбу лише як релігійного обряду або лише як приватноправового договору.

У роботі належно розкрито юридичний склад укладання шлюбу, що охоплює волевиявлення сторін, дотримання встановленої форми та наявність шаріатських передумов дійсності. Окрему наукову цінність має аналіз махру як самостійного майнового елемента шлюбного правовідношення. Дисертанткою переконливо доведено, що махр виконує забезпечувальну, майново-гарантійну та стабілізуючу функції, а його правова природа не може бути зведена до звичайного майнового зобов'язання.

Третій розділ «Правове регулювання розірвання шлюбу в мусульманському праві» містить системний аналіз форм, підстав і правових наслідків припинення шлюбного правовідношення. Авторкою обґрунтовано багаторівневу структуру розірвання шлюбу, що охоплює односторонні, договірні та судові форми, зокрема талак, хуль' і фасх. Важливим є запропоноване у роботі групування форм розірвання шлюбу за суб'єктом ініціювання, характером правової процедури, наявністю або відсутністю судового контролю та обсягом майнових і статусних наслідків.

Позитивної оцінки заслуговує аналіз інституту ідди як перехідного правового режиму після розірвання шлюбу. Дисертанткою слушно підкреслено, що ідда має не лише релігійне, а й самостійне юридичне значення, оскільки забезпечує правову визначеність щодо походження дитини, гарантує

матеріальний захист жінки та створює умови для врегулювання майнових питань між сторонами. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти статусний характер шлюбного правовідношення у мусульманському праві.

Зміст дисертації та опублікованих за її темою наукових праць дає підстави стверджувати, що подане до захисту дослідження містить структурну раціональність, є завершеним і самостійним, його результати містять наукову новизну, мають теоретичне і практичне значення, характеризуються чіткістю та логічністю викладу матеріалу. Основні положення дисертації відображено у наукових публікаціях здобувачки, зокрема у трьох наукових статтях за темою дисертації та тезах доповідей на наукових заходах, що підтверджує належну апробацію результатів роботи.

Разом із тим, незважаючи на загалом позитивну оцінку викладених у дисертації положень, необхідно відзначити окремі моменти, які є дискусійними і мають рекомендаційний зміст до дисертаційної роботи Щур Ю. Д., врахування яких могло б увиразнити високий рівень викладу наукового матеріалу:

1. У дисертації досить ґрунтовно розкрито загальні умови дійсності шлюбу у мусульманському праві, роль волевиявлення сторін, значення свідків, опікуна та махру. Водночас, у підрозділі 2.2 «Умови дійсності та структура шлюбу в мусульманському праві» доцільно було б ширше показати відмінності підходів окремих правових шкіл щодо ролі опікуна нареченої, форми згоди жінки на шлюб, значення свідків і правових наслідків невизначення або відстрочення махру. Такий порівняльний акцент ще більше посилив би аргументацію авторки щодо багаторівневого характеру мусульманського шлюбного права.

2. Актуальність дисертаційного дослідження також обумовлена практичними потребами українського міжнародного приватного права, зокрема питаннями визнання шлюбів і розірвання шлюбів, укладених або здійснених за нормами мусульманського права. У зв'язку з цим у роботі було б доречним дещо розширити аналіз можливих колізійних ситуацій, що можуть виникати при визнанні в Україні правових наслідків мусульманського шлюбу, розірвання

шлюбу, махру, опіки над дітьми та післяшлюбних майнових обов'язків. Це дозволило б ще виразніше показати практичну значущість одержаних результатів для національної правової системи.

У цілому наголосимо, що висловлені побажання є дискусійними і не зменшують значної наукової цінності дисертації Щур Ю. Д. Авторка виявила високу наукову ерудицію, досягла поставленої дослідницької мети, чим зробила вагомий внесок у розширення і збагачення наукового знання у спеціальності 081 Право.

На підставі вищезазначеного можна стверджувати, що представлене дисертаційне дослідження за своєю актуальністю, науково-теоретичним рівнем, новизною постановки та розв'язання проблеми, практичним значенням відповідає чинним вимогам пунктів №№ 6, 7, 8, 11 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р., а її авторка, Щур Юлія Дмитрівна, може бути рекомендована до захисту на спеціалізованій вченій раді для здобуття наукового ступеня вищої освіти доктора філософії PhD зі спеціальності 081 Право.

Рецензент:
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Соціально-гуманітарного факультету
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

Руслан ПЄСЦОВ

Підпис
ЗАВІРЯЮ: зав. канцелярією Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Підпис
20 26 р.